

18

שביל הבריחה

בחלוף עשר שנים
לרצח רבין בוחרת
התרבות הישראלית
להמשיך ולברוח
מהתמודדות עם
סוגיות הרוח גורל
תמר נשר-רטי,
ובל ריבלין

שלוש הידיות שנוודו היום לפני עשר שנים בכיכר מלכי ישראל אמורות היו לעורר זעזוע שלא נחווה כמוהו בדברי ימי התרבות הישראלית, זעזוע שמוכרח היה להדהד את התחושות שרובנו לאחר הרצח ובחלוף השנים מהתרחשותו. רצח רבין אמור היה לעורר מוות מרובץ לא רק בשל העובדה המקוממת והמניעה-לפעולה כי בצוע בידי יהודי מתוך התנגדות אידיאולוגית מבוססת היטב, אלא – בגלל תחושת היתמות הגדולה שהולידה ושקשה היה לחמוק מביטוייה תקופה ארוכה; תחושה שיצרה, בין השאר, יש מאין, דור בני-בלי-אבא שנתכנה מיד בשם "נוער הנהרות". אבל עשר השנים שחלפו מאז הירצחו של יצחק רבין משמעות בעיקר את ההרדיוס החלושים,

ועד 'לילי לה טיגריס', שוב של אלונה קמחי, מן השנה שעברה – משמש רצח רבין אמצעי להשגתה של אחת המטרות הבאות: לציון הזמן שבו מתרחשת העלילה, ל"קישוט" הטקסט (אוכר של האירוע שאינו הכרחי לעלילה ושאינו לו שום השפעה על התפתחותה), וכניסיון למשוך תשומת לב על ידי התחזות הגיבור או סיפור המעשה של האירוע ליצחק רבין. במשך העשור שחלף מאז הרצח, הוא כותב, לא הצליח האירוע לכבוש לעצמו מעמד בספרות כאירוע לאומי, ואיכורו גרם אך להצגתו כעוד תאריץ בברזניקה הסוערת של המדינה, או גרוע מכך – כאירוע שניתן להקל בו ראש דווקא משום שניסו לייחדו (באמצעות קביעת רחובות ומסדות על שמו של רבין, למשל) כאירוע בעל משמעות לדורות. לפני כמה שבועות ראה אור רומאן נוסף (שעל כן לא נכלל בסקירתו של אורן), "אתה אהבה, כמעט של מידי רחובסקי (ומורה-ביתן), העוסק באורח צרדי ברצח. אחת הגיבורות, אשה נשואה, שומעת על הרצח מאוהבה. וכך מתארת רחובסקי את הרגע ההוא: "ביום ההוא שתיקה היתה סתם שתיקה, רגע נטול מלל בין שני אנשים שהרגע שמעו כשורה קשה. אחרי השתיקה הקטנה הוא אמר, את לבר? את בסדר? את רוצה שאני אבוא? וכשלוש בלילה, כשירום הגיע, תשוב וסחוט ועצוב (...) שום שריד לא נשאר מהנשיקה שאחרי, ולא היה אפשר לראות שממש שם (...) נחפר בור (...) מכתש גדול וחרב של היכספות" (עמ' 284).

רצח רבין מתואר כחוויה פרטית לחלוטין וחסרת משמעות כשלעצמה; כל חשיבותה בהקבלה המסוימת שהגיבורה מוצאת בינו לחייה האישיים, החצויים. אין זה מפליא כי דווקא יצירתה של כותבת "ימנית" המחזיקה בעמדות "לאומיות" המחויבות לרצף זמנים המשכי בין העבר להווה לעתיד, אמונה אלון במקרה זה (שגם אליה לא התייחס אורן במאמרו, משום שספרה ראה אור לאחר פרסומו), היא היוצרת היחידה

המשתמשת ברצח רבין ככנושא הרה-משמעות, גם אם לא מדוברת – ספרה 'שמחה גדולה בשמיים' (כתר, 2004) מסתיים במוצאי שבת הארבעה בנובמבר, זמן קצר לפני הרצח. אצל אלון – ושוב: רק אצלה מכין הכותבים שהתייחסו לרצח – משמש רצח רבין גרעין עלילתי משמעותי שנועד לבחון את הזרמים התת-קרקעיים הרוחשים בחברה הישראלית של טרום הרצח; וכמשכה של פעולת הבריקה הו, אלון מסיפה ומומחז על אפשרות לפרשנותם ולהמדרודות עתידית עמהם. את השפעתו של רצח רבין על עולם האמנות הפלסטית מתאר היטב ספר חדש בשם 'יוצרים בעולם יתר: רצח רבין, אמנות ופוליטיקה' (הוצאת מאגנס), המכיל ראיונות שקיימה נגה אריאלי-הרוביץ עם אמנים ישראלים שונים. הראיונות האלה משרטטים באופן בוטה את ההידרדרות החמורה שחלה בעולם האמנות הישראלי בשנים האחרונות, בכל מה שקשור למחויבותו של האמן לסוג כלשהו של דיאלוג חברתי ולקומוניקטיביות, והמונעת ממנו, מסתבר, להנפיק אמירה ברורה ומורכבת על מעשה הרצח ועל משמעותו התרבותית. "אני לא מהאמנים שיקחו תמונה של רבין ויעשו עליה עבודה", אומר בוקי שורן, "אבל אין ספק שחלק מהעניין הזה של רצח רבין (...) זה הסיפור של 'נכוח עצמך' (...) תסתכל על עצמך ותראה איזה פרצוף יש לך". אני עוד איזכר מה זה היה. לא יכול להיות ששכחתי".

ומשה גרשוני: "ב'אחרי השבעה' (עבודתו הראשונה בתגובה לרצח. ת"נ), במקרה או שלא שפכתי שתי שלוליות של צבע ארום. שפכתי כמות אדירה. הרבה פעמים כשיש לי הפסקה בעבודה, אני עושה את הציור הראשון שלאחריה באיזה חוסר אחריות מסוים (...) אז שפכתי כנראה הרבה מן הדם הזה. ויצאו שם שתי שלוליות אדומות כאלה די מוגזם בהשוואה למה שאני עושה רגיל".

עבודות של מיכאל קובנר (מימין), דוד טרסקובר (למעלה), 'פלורונטין', עבודות של דוד ריב, דגנית ברסט ואסד עיר, תחיה ותהיה: תחושת אובדן הדרך

המבקש לאתר את הריו של הרצח בקולנוע העלילתי הישראלי יתקשה להצביע על התייחסות יתרה למקום הכואב-עדיין עשר שנים אחרי. בתחיה ותהיה, הסרט הישראלי-צרפתי המוקדן עתה בבתי הקולנוע בארץ, נושק שוב הכללי לפרטי, והרצח המועזע כאירוע מכונן הגורם לו להחליט מהו ייעוד חייו ולהתחיל את המסע שיסתיים בחשיפת סודו אמת וישר. גם את 'ההסדר' של יוסף סידר מ-2000 ניתן לראות כתגובה עקיפה לרצח, הרואה בו את פרי באושיה של אידיאלוגיה דתית דוגמטית המתעלמת מן האדם ומכבדת על פניו את הגשמת החזון המשיחי האפוקליפטי. גם בעבור גיבוריו חובשי הכיפה של סידר מהווה הרצח ממור אחרה לסכנות הכרוכות בעיוורון אידיאלוגי חובק כל; אך גם בעבור התל-אביבים מפלורנטין מסמן הרצח את השלב שבו הם פוקחים את עיניהם ומתחילים לברוק היכן הם חיים, הרי שעבור בחורי הישיבה של סידר עשוי המפגש הדרמטי עם גילויי הפנאטיה הדתית לגרום להם לשוב משדות הקרב של האידיאלוגיה הקולקטיבית אל החיים הפשוטים, האידיאולוגיים, נעדרי ההוד הדתי וההדר.

באופן טבעי משקפות יצירות הטלוויזיה והקולנוע השונות את הצורך הבעור עדיין לברוק את משמעותו ולקחו של הרצח. רגע הפיכחון שהבטיחו סרטים אלה בעקבות הרצח הלך ועבר זה מכבר; ירושתם העיקרית היתה ונתרה לכידתם של רגשות התימון, המבוכה ועוגמת הגפש מלפני עשור. תחושת אובדן הדרך הזה מלווה עדיין, וביתר שאת, את עולם היצירה הישראלי - על המסך, על הבמה, בין המילים וביצירות האמנות הפילסופית, ומאשרת ליוצרי להישאב לתיאור פרטיות פעוטות וחולפות ולחמוק שוב ושוב מנטילת אחריות על חיהם. על חינו.

אבי מוגרבי, שוכה לפרסום בזכות טרילוגיה ביוגרפית פיקטיבית המשרטטת את פניה של הישראליות הנבוכה והמבולבלת של שנות התשעים, חדר בסרטו האחרון לחרוג מעולמו האינדיווידואלי הצר לטובת מחקר על טיבה של הקנאות היהודית לדרויה. ב'נקם אחת משתי עיני' מן השנה שעברה הוא מנסה לחבר בין קנאותם של שמשון המקראי ולוחמי מצדה למדיניות הביטחון העכשווית המוצגת בסרט כצו המונעת בידי עיוורון קנאי וחיבה מופרזת לאלימות עקרה. יגאל עמיר נוכח בשולי הסרט, כחוליה נוספת בשרשרת אינסופית של קנאים יהודיים נכונותו של מוגרבי לנסח אמירה פוליטית ברורה (אשר ויכתה אותו בכמה פרסים נחשבים) מעוצבת גם היא כתוצאה הכרחית וכפריה של אותה בגרות ובשלות פוליטית המסרבת להשלים עם גילוייה של הקנאות הרצחנית ואשר אינה יכולה עוד לשתוק למולם. סרטים של רוד פרלוב ועמית גורן מהדרים דווקא את תחושת המבוי הסתום, שרצח רבין רק חיזק ואישר אותה. ביומן מעודכן של פרלוב מ-99 משמש הרצח מרכיב משמעותי במלכוליה המכבירה והולכת על הרובד הפרלובי, החש את חומות הצעקנות והאלימות הישראלית ההולכות וסוגרות עליו והמובילות אותו לבקש לו נתיב בריחה אל שורשיו הסודיים-ישראליים המצויים אי שם בכרויל. בעבור גורן, בסרטו 'ארץ אחרת' (1998), הרצח הוא קטליטור גלוי לתחושת הבלבול והמבוכה של יוצר הסרט ולמעורבות שאליה נקלעו חייו האישיים. חיי המשפחה המתפוררים של גורן, חיפושיו הנואש אחר בית יציב, הם תוצאה של אובדן דרכה של החברה הסובבת אותו, אשר חוללה מלשמש בעבורו בית משותף וחס. לא ניתן להפריד בין האישי ללאומי בסרט של גורן, והניסיון לשרטט דיוקן עצמי כואב אינו מסוגל לברר עוד בין המשברים האישיים לתחושת השבר הכללית.

הירושלמית, שנחנה את האות להרהורי של הרצח. כבר ב-1997, פחות משנתיים אחרי הירצחו של יצחק רבין, נארג האירוע הטראומטי אל תוך דרמה טלוויזיונית ונטען במשמעויות אישיות מאוד. היה זה כעונה הראשונה של הסדרה 'פלורנטין', שתאירה את חייהם ואת משבריהם של צעירים וצעירות תל-אביבים בסוף שנות התשעים. גיבורה המבוכה של הסדרה היה תומר (אבשלום פולק), צעיר ירושלמי המגיע לארץ הפלאות התל-אביבית ומשלים באטיות עם זהותו ההומוסקסואלית. יוצרי הסדרה חזרו להצמיד את סצנת סעורת השבת המשפחתית שבה הוא חושף בפני הוריו את אורח חייו השנוי במחלוקת לרצח ראש הממשלה המתרחש כמוצאי אותה שבת. לסמיכות הזמנים בין שני האירועים היתה משמעות סימבולית ברורה: הרצח הווה מעין סטיית לחי מצלצלת המחייבת את כל הנרדמים להתעורר מתרדמתם, ואת כל החיים ככחש לשים סוף לשקרים ולרמיה השולטים בחייהם.

בעבור תומר ובני חוגו, רצח רבין לא היה חטא; הוא היה העונש. עונש על אדישותם המתמשכת לטובב אתם, על נטייתם התמידית להתקרנף, ועל סירובם העקרוני לשלם מחיר על אמונותיהם ותכונותיהם, פוליטיות ואישיות כאחת. רצח רבין הוצג כעקדתו של האב המיתולוגי - זה המשלם במותו את מחיר חטאי בניו, וזה שמותו אמור לגרום להם לפקוח סוף סוף את עיניהם ולהביא עליהם את נברותם המיוחלת.

מטיב זה, הרואה בשלוש היריות בכיכר מלכי ישראל כמסמנות את רגע הפיכחון של השכלול העיוני הנוגזן, נוכח גם בכמה סרטים תיעודיים-אישיים שנוצרו בעשור האחרון. היריות הרהרו כסרטיהם של יוצרים כמו דוד פרלוב, עמית גורן ואבי מוגרבי, סרטים אשר נעו בתזמיות בין האישי לציבורי עד ששני התחומים הסתכבו זה בזה עד ללא היכר.

"אין ספק שרצח רבין, מבחינתי", אומר מיכה אולמן, "הוא בסדר גודל ענק, מעבר ליכולת המדידה, כמו שואה (...). ולמרות שאני חושב כך, אני לא מגיב ישירות אלא ממשיך בעבודה שלי". ובקו שורץ: "האמנות היא בשמאל. האמנות נעשית על ידי אנשים שאכפת להם מזכויות האדם. שאכפת להם מהאדם באשר הוא אדם, ולא איהו מין יצור כזה שאפשר לחסל אותו, להרוג אותו, לגמור אותו מכיוון שהוא לא מתאים לנו באותו רגע".

הספר מכלל אמירות רבות נוספות, המגלות כי לא רק שהתגובות האמנותיות לרצח רבין היו אנקרטיטיות ונעדרו אמירה תרבותית המהדהדת את משמעותו; אפילו לאמנים עצמם לא היתה משמעות עבודתם נהירה כל צרכה.

בעולם התיאטרון המצב חמור אף יותר; מלבד הצגת תיאטרון אחת חסרת כל השפעה תרבותית, 'מי שחלם המוצג עדיין, המנסה לעסוק בחייו ובמותו של יצחק רבין ולא מצליחה להנפיק אמירה נושאת משמעות מעבר להעמדתם הבימתית של קורות חייו, נותרה במת התיאטרון חשופה ועקרה מניסיונות התמודדות כנים ומעמיקים עם רצח רבין ועם השלכותיו התרבותיות. העלאתו המפורשת השנה בתיאטרון הבימה של 'תש"ד' - מחזה הביכורים של שמואל הספרי על ארבעה אנשים ותינוק המתבצרים במרחף בשומרון בערב תשעה באב ומאיימים לפוצץ את המקלט ולהתאבד אם הממשלה לא תורה על הפסקת הפינוי מיהודה ושומרון - עשויה לרמוז על סוג של הרהור מאוחר לרצח רבין, אולם מסתברת מיד כניסיון פחטי להציג את "המתחילים" באור טיגטימי להחריד ולכן משעמם. להרהורים תרבותיים בעקבות הרצח והשבר שעקבותיו אין כאן, כמו, כל מקום.

הכל אישי
כטלוויזיה היתה זו טלעד, הוכינית-לשעבר